

Gagyí Judit Eszter

PATYOLAT #1

Akár torkomon egy falat száraz
kenyér, a régi ház kulcsa is kezembe úgy
akadt. Mintha jelenem aranyzárát
próbálnám
nyitni valami rozsdá-ette múlttal.

Anyá előre figyelmeztetett:
illatod nyögik még mindig
a szekrények:

hogya kutyának a csontot, puha
pólód úgy dobjam oda – hasítson
belőle ablaktörlőrongyot, mit
nekem az új konyharuha?!

Most felszabdalt emlékeddel töröljük
a karácsonyi ablakot tisztára:
felsődet keményre, az üveget puhára.

FURCSALLEGÓRIA

Végignézttem.
Hogyan esel egy félkörív
tökéletlenségével a Körösbe,
csillansz vissza rám
a becsapódásnál.
A kulcsokat előbb-utóbb lecserélik,
látod,
az övé is épp valaki mást
zár.

Tudtad.
Ezúttal te következel,
ahogy tudtam én is:
ezért lettél egyre
súlyosabb.
Drága kölcsönhatás:
csak akkor válhattunk el,
ha már végképp nem
bírtalak.

Most csak egy dolog biztos:
a víz fenekén vagy.

„MINDEGYIK SZÓ EGYARÁNT FONTOS”

SELYEM ZSUZSA VÁLASZOL LÁNG ZSOLT
KÉRDÉSEIRE

Selyem Zsuzsa író, tanár, irodalomtörténész. Először matematikát végzett, majd a kolozsvári bölcsészkaron is lediplomázott, Balassa Péternél doktorált. Kritikái, esszéi, tanulmányai, publicisztikai eddig öt kötetben láttak napvilágot. Ahogy a kortárs magyar irodalomról gondolkozunk, az részben neki köszönhető. A tavaly jelent meg harmadik prózakötete.

A Moszkvában esik története több százból szövődik. Vannak a nagyapáddal folytatott beszélgetések felvételei, vannak újságcikkek, családi visszaemlékezések, és ott vannak a nem-emberi lények elbeszélései, amelyek a dokumentumjellegű kontextus miatt egészen olyanok tűnnek, mintha te tényleg beszélgettél volna ezekkel a lényekkel. Hogyan találtál épp rájuk? Volt valamilyen személyes élményed velük kapcsolatban?

Amióta kerestem a szavakat is ahhoz, hogy ne dölyfösen, az embereknek alárendelt lényekként gondoljak rájuk, mert ezt az élettapasztalatom sehogyan se igazolta, jöttek ők a történetembe maguktól. Azt tudtam előre, hogy vadászattal fogom kezdeni: erről mesélt a családom, úgy, ahogyan szokás, vagyis a meglőtt állatok szenvedése szóba se jött, csak a győzelem, hogy milyen pompásan célzott a kedves rokon. Miközben azt is láttam, milyen gyöngéd volt a kutyáival, macskáival, rigóival. Emlékszel, mi volt a *Szembe szét* egyik mottója? – „ha például egy hóban nyargaló nyúlról olvasok, szinte magamat látom ott futni”. Kafkától is tanultam, persze, ki nem, de ennél elementárisabb élmény velük élni, megfigyelni őket, és hagyni, hogy ők is megfigyeljenek az ő egészen más érzékelésükkel.

Igen, lehet érezni a fejezetek non-humán ízeit, a non-humán hangokat (a kutya története, vagy a bölcs macskáé, aki valószínűleg még punkot is hallgat, közel áll az ember-szerű történetekhez, de mondjuk a poloskáéban egyértelmű a másféle szempont vagy a hemlokfenyőében vagy stb.). Van-e olyan fejezete a

könyvnek, ami eredetileg nem lett volna benne, amit kizárólag a non-humán lény hozott magával?

Egy ilyen van, és ez éppen az, amit Beczásy mesél el a kuttyájának. Mivel őt követjük végig, nem akartam, hogy ő is meséljen, van szó róla elég e nélkül is. Ráadásul ha meg a korábban említett dokumentált kontextust nézzük, akkor ott van az ő saját könyve, a *Bekerített élet*. (Máig rejtély, hogy évekkel a memoárjának megjelenése után miért ragaszkodott hozzá, hogy nekem is elmesélje, mert ráadásul pont úgy mesélte, ahogyan megírta.) De amikor Lux felől képzeltem el a kilakoltatást, akkor valahogy szükségem lett, hogy beszéljen valaki ehhez a humánok által megszelídített és a humánoktól annyiszor kínozott lényhez.

A nem emberi elbeszélők szájából olykor végtelenül mulatságosan hangzik az emberbeszéd. Egyik kedvencem a börtönben lakó poloska, a maga Coelho-bölcsességeivel. A fejezet az egyik legszörnyűbb része a könyvnek, mégis van benne valami reménykeltő világosság. Mivel a könyv középpontjában az ötvenes évek állnak, kézenfekvő a kérdés, hogy az eszmék romboló hatása ellen megvédhetjük-e a magunkat valahogyan? Van-e valamilyen közös tapasztalatunk a non-humán világgal, amelyet alapként használva, újragondolható a világ?

Megvédhetjük, de ez egy folyamat. A pusztító eszmék mindig előkerülnek, már csak azért is, mert kézenfekvők. És több ezer éves hagyománya van például az áldozathibáztatásnak, a nemi, faji, vallási előítéleteknek. Igaz, az ellenállásnak is, az előítéletek nélküli szabad életnek is több ezer éves hagyománya van, csak ez kevésbé látható. Azt gondolnánk, hogy az olyan nagyokosságok szerzői, afféle életmód-tanácsadók, mint a csudálatos Paulo Coelho, az érzelmeinkre hat. Szerintem pont hogy nem, totál elvont, de az agyunk képes efféle hülyeségeket elhinni, amiket a poloskám is mond, hogy például az univerzum majd begyógyítja az általunk elkövetett hibákat. Az agyunk persze önkíméletből hiteti ezt el velünk, hogy a továbbiakban ne kelljen kutatással, forráskritikával fáradoznunk. A szentimentalizmus valójában onnan nézve is absztrakt, hogy a közeget leegyszerűsíti a saját érdeknek való megfelelésre. Coelho univerzuma az egyént nyugtatja meg, de hát hol van ez attól például, hogy a szekusztiszt vérengzését a jogi igazságtétel, a társadalmi trauma-feldolgozás és olyan törvények kövessenek, amelyek garantálnák, hogy többé soha ilyesmi elő nem fordulhat. Ami a non-humán világgal közös tapasztalatainkat illeti, persze, megvannak, pusztán absztrakció eredménye, hogy nem veszünk róla tudomást, vagy eszméket gyártunk felhatalmazni magunkat arra, hogy kényünk-kedvünk szerint bánjunk az állatokkal. És minden mással. Hogy úgysem érzik. De-

hogynem. Nézzen bele valaki egy disznó szemébe, közvetlenül mielőtt levágnák. Levágni: mennyire az ideológiai szaknyelv kifejezése ez, mintha egy tárgy volna, mintha nem az életét vennénk el. Aki megtanul így beszélni (és hát nagyon kevés figyelmes, kíváncsi tanítót kivéve, mindenkit így tanítanak), az ölést levágássá eufemizálni, annak kevésbé fog gondot okozni az emberek tárgyiasítása. Talán nem is azt mondanám, hogy a non-humán lények, állatok, növények felől újragondolható a világ, hanem inkább azt, hogy észrevehető a világ, közelebb kerülhetünk a valósághoz, a valóságos léthez, amiből nincs a többi élőlény kiderívalva.

A PIM-ben rendezett Mészöly-konferencián felolvasott tanulmányod, amelyben az Anyasírató „rókatárgyáról” írsz, azzal kezdődik, hogy Mészöly prózája kitérítette az antropocentrikus világnézetünket, még hozzá egy olyan korban (1983-ban jelet meg az elbeszélés), amikor a domináns beszédmódnak erre semmiféle érzékenysége, eszköze, engedélye nem volt. Mi a te „non-humán” érzékenységednek a története?

Akárhogyan is próbálok visszaemlékezni, hogyan kezdődött nálam, semmi különös nem jut eszembe, lakótelepen nőttem fel, hetedik emeleten lakunk, még csak eszembe se jutott, hogy lehetne mondjuk kutyám. Ha viszont találkoztam eggyel, vagy bárki más állattal, akkor elég jól értettük egymást. Olyasmiket tudtam ösztönösen gyerekként, hogy egy ismeretlen kutyával, ha jóban akarsz lenni, engedd, hogy megszagolja a tenyeredet. Vagy például az, hogy nem eszem húst, az is előbb volt, mint hogy szembejöttek volna a felvételek arról, hogyan élnek/halnak az élelmiszeripari célokból tartott állatok. Nálam egyszerűen az volt, hogy felnőtként már egyszer csak rájöttem, senki nem vehet rá többé arra, hogy megegyem azt, ami valójában soha nem ízlett. (Más talán a spenóttal van így.) Kognitív szinten viszont azt éreztem, hogy döbbenetes a szakadék az állatok képességei és aközött, ahogyan az ember bánik velük. Így kezdtem egyre többet olvasni a témában, etológiát, dendrológiát, különféle állatok történetét ismertem meg, állatjogvédő civil szervezeteket, voltam tüntetni azért, hogy betiltsák az állatok szerepeltetését a cirkuszokban. Felkavaró, hogy még 1931-ben is voltak az állatkertekben kiállítva emberek (Afrikából deportálták őket Európába). Ugyanakkor nyájasan nézegetjük a bengáli tigrist, amint az őrlület határán tesz pár lépést előre, pár lépést vissza a lebetonozott ketrecében.

Azért kérdeztelek erről, mert foglalkoztat, hogy előbb az individuális érzékenység alakul-e ki, és abból lesz (kollektív) beszédmód, vagy fordítva, a közbeszéd veszi rá az egyént, hogy például a cirkuszi állatszámokat beszüntesse. Aki ír vagy tanít, lényegében ebben a kétirányú folyamatban van benne, a köz-

beszéd nyelvét igyekszik úgy kikalapálni, hogy megértethesse individualitását. De hogy konkrétan kérdezzek: te előbb irodalomkritikai, elméleti szövegeket írtál, és csak később jött a szépirodalom – ennek a váltásnak van története?

Szerintem a közbeszéd megerősíthet, felbátoríthat arra, amit érzékeltél korábban is, de nem voltak eszközeid (se szavak, se trombiták), hogy kifejezd. Nekem meggyőződésem, hogy nagy sebei vannak annak a gyerekek, aki élvezi, ahogyan ostorral rávesznek egy tigrisre, hogy a tüzes karikán átugorjon. A konszenzus viszont elvárja, hogy szórakozzon a gyerek, ha nem más, akkor a jeges döbbenet, hogy akkor tehát ilyen az élet, kinevezi szórakozásnak. A nyelv közös, és ha korrumpáltak a beszélők, akkor a nyelv is korrumpált. Csak nincs hogyan leváltani. Apró változásokat tudunk csak elérni. Innen nézve számomra Ottlik *Iskola a határon* egy kiáltvány regény terjedelmében, hogy többé ne vegyük normálisnak, hogy „Néma gyerekek az anyja se érti a szavát”. Én rendes némagyerekek voltam, túl sokáig. Ha ez egyáltalán múlt idő. Amikor kritikákat, elméleti szövegeket írtam, és írok most is, valójában megérteni próbálok valamit, örömet artikulálni, hogy feltárult egy világ, amit azok nélkül a könyvek, jelenségek nélkül nem vettem volna észre. Ehhez viszont minimális önbizalom se kell (talán egy episzilonnyi mégis), vershez, prózához, egyebekhez viszont igen. Ameddig az ember nem hisz saját érzékeinek, addig nem fog írni.

A Mészöly-tanulmányodban utalsz A tágasság iskolája egyik írására, A vadásznaplóból címűre, idézel belőle, majd azt mondod a vadászról, hogy azonosulása a vaddal: „csak egy érzés, nem érzékelhető, hiába gyűlöli aztán a vadhúsárusokat, a vadász és a vad összeolvasztása élménytől ráfogás”. Érzékelhető érzés – számomra van ennek egy olyan olvasata, hogy akkor hát az írás legfőbb mércéje az érzékelhetőség megteremtése. Nem az erkölcsössége dönti el valamiről, hogy remekmű-e. A regényedben is emlegetted halál völgye azért a remény kapuja, mert megjeleníti a reménytelent? Mert közel fér a valósághoz?

Olvasva Mészöly Polcz Alaine-hez írt leveleit, eléggé megrendített, hogy mennyire tudatában volt annak, hogy valamit elrontott. Valamit, amit korábban élt, érzékelt, felejthetetlenül megformált. Sokfelől artikulálható ez az elcsúszás, a levelekből nekem az jött át, hogy Alaine, jóllehet szó nem volt harcról, a maga absztrakt rituáléival legyőzte. „Kincsem.” Mészöly az univerzális kereséséről, annak a kereséséről, amiben minden élőlény osztozik, a későbbi művekben lemond, és valamiféle kozmikus/mágikus rutinja vált át, valami absztraktra, a rituálék személytelen elvontságára. A vad és a vadász azonosulása elvonatkoztat a vadtól, és föltupírozza a vadászt, és az író úr észre se veszi, hogy beleállt valami klisébe. A *Saulus*ban még a

maga tágas világérzékelésével volt benne. Nem ment rá a sztori fordulatra, jobban érdekelte egy hangya a sivatagban. Különös, hogy halál völgyét mondasz, nálam Ákor völgye van, ami a szerencsétlenség völgyét jelenti. Hóseás próféta beszél róla, aki messze nem morálisan közelít a dolgokhoz. Feleségül szántszándékkal egy prostituált nőt vesz el. Akkoriban is totál reménytelen volt a helyzet, az emberek esküdöztek, hazudoztak, loptak, vért ontottak és minden ilyesmi, és akkor azt mondta Hóseás, hogy az Ákor völgyét a remény kapujául fogják megkapni. Felszabadító érzés, hogy nem kell a végtelenségig elviselni a hazudozás konszenzusát, és nem is kell meghalni; hogy a sivatagban, a szerencsétlenségben végtelen élet van, hogy is mondjam, öröm.

Vajon nem a kisajátíthatóság alól próbálta kivonni magát Mészöly? Nem ebben segítette Elaine? Akik nem adták el magukat a hatalomnak, Ottliktól kezdve Weöresig, Mészölytől Nemes Nagyig, azok könyveiről azt mondta a hivatalos kritika: elvontak, esztétizálók... Az Iskola a határon kiáltványként kisajátítható volna, de így a szabadság regénye. A sivatagban végtelen élet van – egy átkos korszak rabtartó kiáltványa is lehetett volna, de mondjuk Bodor Ádám prózája által maga a remény. Te nem csupán az állatok cirkuszi szerepeltetése ellen tüntettél, hanem harcba szálltál a milliőkat inkasszáló „íróakadémia” ellen is. Mit jelent számodra az irodalom?

Azt írja Elaine Mészölynek, amikor a magyar ellenzéki írók a letartóztatott Duray Miklós mellett szervezik a szolidaritást, hogy „ma a Gerbaudba ne menj” (kiemelés az eredetiben). Előtte meg: „Kincsem, Knoppal hosszú megbeszélés.” (629. levél, Knopp az akkori MSZMP KB Tudományos, Közoktatási, és Kulturális Osztályának osztályvezető-helyettese.) Polcz Elaine ragyogó lény lehetett, de pár dolog nem hagy vele kapcsolatban nyugodni: miért olvashatatlan a kézírása, ha egyszer grafológus? miért mondja egy tévés beszélgetésben Baló Györgynek, hogy életében a legfontosabb az írás, ugyanakkor nincs ideje rá? miért mondja a haldokló gyerekeknek az ő csodálatos hangján, hogy most kap egy szurit, és nemsokára egy olyan szép világban lesz, ahol már nem lesz szuri? Sokszor képzeltem magam azóta a rákos gyerek helyébe, és jobban esne, ha az a szép nő inkább hallgatna velem, semmint hogy olcsó vigasszal (hazugsággal) traktál utolsó perceimben. Ne érts félre, kérlek, Polcz Elaine gyerekekkel végzett munkáját nagyra tartom, főként, hogy Reich Károllyal kifestettette a kórházi szobájakat, de van valami ellentmondás a személyiségében, valami hatalmi mámor, ami miatt a szépirodalmi könyvei felületesekek, mesterkéltek lettek.

Ami a diktatúrák sivatagi show-ját illeti, hát, szerintem ők pont abban érdekeltek, hogy beszűkítsék az ember horizontját, hogy csak azt lássa, amit mutatnak nekik. Az internalizált diktatúrában se sivatag, se végtelen, se élet. Persze rabok bárhol lehetünk, elég, ha nem a saját életünket éljük. Aztán a harcról kérdezel: nem annyira fontos ez már nekem, de azért jelezném, hogy nem *harcoltam* az egész irodalmi mozgásteret az aktuális kormány gyűlöletpropagandájára kisajátítani próbáló KMTG-vel, csupán annyit tettem, hogy ahányszor hívtak vagy kérdeztek, én megpróbáltam maximális tisztességgel megosztani gondolataimat, ezt is mindössze azért, hogy ha egy fiatal író tájékozódni szeretne, legyenek érvek is, ne csak az édesgetés. Ha szabad akar lenni, legyen szabad. S hogy mit jelent számomra az irodalom? Hogy tudom, hogy ez az utolsó kérdésed, és próbálok ezen az aláaknázott területen (mert maga a nyelv is tele van előítéletekkel) úgy bánni a szavakkal, hogy nem az én privát igazságom az érdekes, hanem mindegyik szó egyaránt fontos. „Még a még is.” Az irodalom számomra az a döbbenet, hogy Tolsztoj akart írni egy regényt egy könnyelmű nőről, akít szívből utált, de írás közben megszerette.

Ha van még türelmed, ne zárjuk le, visszakanyarodnék a Moszkvában esikhez. Nagyon sok történelmi dokumentumot, tudományos elméletet, ismeretanyagot (dendrológiától talajtípusokig) használtál fel hozzá, és minden bizonytalansággal nem csupán a családi legendárium volt segítségemre. Találtál-e olyasmire, ami számodra is új volt, akár a családra, akár a korszakra vonatkozólag?

Hát persze hogy van türelmem, végül is van még két perc az ítéletnapig. Vegyük például azt, hogy tudtam-e a *Moszkvában* előtt, hogy hogyan kopulál a poloska? Nem tudtam, de, bevallom, nem is érdekelt, hogy aztán kiderüljön, a „traumatikus inszemináció” fordított antropomorfizmusként vicces is, és illik is ránk, humánokra. Vagy hogy Ana Pauker gyerekeket mentett a bukaresti pogrom idején, meg ő volt az, aki próbálta megakadályozni a Duna-csatorna építését? Érdekelt volna, de nem tudtam. Ahogyan azt se tudtam, hogy Luka László/Vasile Luca a szebeni árvaházban nőtt fel. Azt hittem korábban, hogy nagyjából képben vagyok a kelet-európai ötvenes évek mentalitásával, de messze nem voltam képben, elképesztő, mennyire észrevétlenül képes befolyásolni az embert a korabeli propaganda ellentéte, mondjuk az egyesült államokbeli propaganda. Az pedig, hogy az állatok és egy fa érzékelési módja szerint is próbáltam elképzelni a történetet, egy másik pogromot mutatott meg, amit korábban nem vettem észre, hogy amikor az ember például vízierőművet épít, azon a helyen minden védekezésre képtelen élőlényt elpusztít.

Ennyire rosszul állunk? Ha arra gondolok, hogy gyerekkoromban teljesen bevett dolog volt konzervdobozt kötni a kutya farkára, aztán röhögni, amikor a kutya lélekszakadva kirohan a világból, meg persze az is, ahogy az iskolában rendszeresen pofozták a diákokat, meg az is, ahogy az úgynevezett természettel bántunk, ezek mára megszűntek, vagy megszűnőben vannak, szóval mintha nem gyilkolnánk annyit egymást, mintha több volna bennünk az empátia és az önzetlenség. Nem lehetséges, hogy ha kapunk még időt, a végítélet napjáig egyre több mindent helyrehozunk, visszakerülünk valamiféle esztétikai stádiumba?

A két percet a Hirosimára és Nagasakira ledobott bombák után, atomtudósok alapította *Bulletin of the Atomic Scientists* hozta nyilvánosságra pár hete, figyelembe véve, hogy a nukleáris veszély és az éghajlatváltozás következtében mennyire valószínű, hogy elpusztul az emberiség. Az idő persze (két perc, pár hét, hogy 1953-ban már voltunk két percre a végtől) fura egy dolog, az se biztos, hogy létezik, kitől is kaphatnánk belőle még?

Ezek után egyetlen dolgot kérdezhetek: min dolgozol most, mi lesz a következő könyved?

Az első világvége, amit együtt töltöttünk, 17 novella, de még nincs kész.